

הספר "סיפורה של שפחה", מאת הסופרת הקנדית מרגרט אטווד פורסם ב-1985, ומאז הפך לסמל ספרותי של זכויות הנשים. הספר הפך לביטוי עבור כל אלו אשר כותבים על תהליכים ושינויים במדיניות שמכוונים לשליטה בנשים, ובמיוחד בגופן של הנשים ומערכות הרבייה (Redder, 2017).

סיפורה של שפחה הוא רומן דיסטופי, המתרחש בעתיד הקרוב בניו-אינגלנד, לאחר מפלטה של ארצות-הברית, תחת משטר נוצרי דתי-טוטליטרי. במציאות בה השינויים האקולוגיים גרמו לכך שנשים מועטות מצליחות להרות ולשמור את ההיריון עד הלידה, ואילו קובעי המדיניות – הגברים, יוצרים את משטר "גילעד" (Gilead). במשטר החדש, נשים בריאות בגיל המתאים לרבייה מכוונות לתפקיד חדש בכפיה – שפחות ילודה (Handmaids), המוצבות בבתיהם של בכירים שנשותיהם לא מצליחות להרות. חייהן מוגבלים פיזית ואידאולוגית, חל איסור על השפחות ליצור חברויות או לשמר את זהותן האישית, כולל רעיונות עצמאיים או חשיפה לתוכן כלשהו. חייהן מורכבים מעבודות בית קלות, קניות, מפגשים טקסיים עם קהילת השפחות בניצוחה של המפקדת – "הדודה", וטקסי הפריון, בימים הפוריים שלהן. במסגרת הטקס, הבעלים מקיימים יחסי מין עם השפחות, בעודן מוחזקות על-ידי נשותיהם. מכאן השם – Handmaid – שפחת הידיים. בסיום מוצלח של המשימה, דהיינו לאחר לידה, השפחות מוצבות בבית חדש. הגיבורה הראשית היא אופרד (Offred), שפחתו של פרד, ומכאן שמה – Of-Fred / של-פרד. הרומן בוחן ומציג תמות של נשים תחת משטר פטריארכלי, והאופנים השונים בהן נשים אלו מצליחות לשמר ולגבש שמץ של אינדיווידואליזם ועצמאות. חלק מהעלילה מתרכזת בחייה של אופרד, בזיכרונותיה מהעבר, המחשבות שלה על המציאות שלה בבית של בעליה – פרד ואישתו סרינה ג'וי, סדר יומה – קניות, החיים בבית, מערכות היחסים עם האנשים האחרים בבית ושפחות נוספות. חלק אחר של העלילה למעשה מציג לקוראים את המציאות החדשה, חייהן של השפחות, הטקסים החברתיים ו"המשפחתיים" סביבן וסביב מערכות הרבייה שלהן, כל זאת דרך עיניה של אופרד.

העיבוד הטלוויזיוני של הספר "סיפורה של שפחה", של הרשת האמריקנית HULU הוכתר כסיפור ההתנגדות האולטימטיבי, תוך הצגה מאיימת של מציאות שאולי יכולה להתרחש. זאת במיוחד נוכח המועמדות ובהמשך נצחונו בבחירות לנשיאות ארה"ב, של דונלד טראמפ. הסדרה, בהתאם לספרה של מרגרט אטווד, מציגה את העתיד הקרוב, בו אחוזי הפריון העולמיים צונחים משמעותית, ובמצב חסר היציבות החברתית והפוליטית, ארצות-הברית נופלת, ואותה מחליפה מדינה בשם גילעד (Gilead). בגילעד כל הנשים משוללות זכויות ומשויכות לגברים השלטים בתפקידי נשותיהם, כח עבודה ביתי או שפחות. הסדרה עוררה הד תקשורי וחברתי רב, כשרבים ביצעו את ההקשר עם התנועות הימניות-נצריות הקיצוניות, והביעו חשש מכך שהעתיד המוצג בסדרה הוא בעל פוטנציאל להפוך לאמתי (Reklis, 2017). שכן ביומו הראשון בתפקידו כנשיא ארה"ב, חתם טראמפ על איסור

העברת כספים ממשלתיים לקבוצות בינלאומיות המבצעות הפלות או מספקות מידע בדבר הפלות (BBC News, 2017).

מעבר להצגה הדיסטופית והעצב החברתי על עתיד פוטנציאלי עגום, "סיפורה של שפחה" הוא סיפור על מרד ושמירה על צלם אנוש במציאות קשה מנשוא. אופרד, או בשמה האמיתי – ג'ון (שם שניתן לדמות בסדרה, ולא הופיע בספר), היא אינה גיבורה מורדת קלאסית, היא מפנימה את הפטריארכיה השולטת בה, אך המרד שלה מובע במונולוגים הפנימיים שלה, בשאיפה שלה לשרוד ובאומץ שלה להביע התנגדות למפקד שלה, ולו במבט או מילה (Reklis, 2017). הספר עובד מספר פעמים לסרט קולנוע בשנת 1990, אופרה בשנת 2000, וסדרת טלוויזיה בשנת 2017.

מחקר זה עוסק בניתוח סדרת הטלוויזיה "סיפורה של שפחה" והשפעות הסדרה על התפיסות של הנשים בחברה. נושא ההשפעות הטלוויזיוניות על החברה נידון רבות בדיסציפלינות שונות של המחקר; מחקרי התקשורת, הסוציולוגיה, פסיכולוגיה, ודיסציפלינות נוספות. במקביל נידונים ייצוגים של נשים באמצעי התקשורת השונים, קולנוע, טלוויזיה ופרסומות. מחקרים שונים מצביעים על כך שייצוגים טלוויזיוניים משפיעים עם תפיסות המציאות, המדיניות, הפוליטיקה ותחומים רבים נוספים של הצופים (Till, Truong, Mar, 2016). בשל כך, סדרה כמו "סיפורה של שפחה", המציגה את התפר הדק בין פנטזיה דיסטופית, לעתיד אפשרי, היא בעלת פוטנציאל השפעה חברתית על תפיסות של תהליכים, מדיניות ובעיקר של הנשים בחברה. בהתאם לכך, במסגרת עבודה זו אתחקה אציג את התיאוריות והמחקרים של תפיסות הנשים בחברה, השפעות הטלוויזיה על תפיסות חברתיות כלל ותפיסות הנשים בפרט והשפעות הסדרה על תפיסות אלו. זאת באמצעות ניתוח פרקי הסדרה והצגת תימוכין מהתקשורת בדבר ההשפעות של הסדרה על החברה.

ככל שאנו חיים יותר זמן עם הטלוויזיה בחיינו, כך היא הופכת לשקופה ובלתי נראית. כיום רוב האנשים בעולם המערבי נולדו או חיו מרבית חייהם במציאות בה הטלוויזיה מלווה אותם. גם המכשיר עצמו הפך לחלק בלתי נפרד מהבית, פיסת רהיט, מדורת השבט וחלק מהמשפחה. מעטים הם ההורים והסבים שיכולים להסביר לילדיהם ונכדיהם על חיים ללא טלוויזיה. המדיום הטלוויזיוני הוא מקור פופולרי ביותר לחשיפת מסרים וטקסטים לציבור הרחב (Gerbner et al., 1986).

מחקרי תקשורת ותפיסות קהל שונים, מצביעים על כך שייצוג טלוויזיוני של המציאות, משפיע מאוד על תפיסות קהל הצופים את המציאות. לפיכך, ייצוג מעוות של המציאות עלול להוביל לתפיסה מעוותת של מציאות. במחקר קהל צופים שהתקיים באוסטריה, נמצא שככל שהמשתתפים צפו ביותר טלוויזיה, כך הם האמינו יותר כי עונש מוות

עדיין מתקיים באוסטריה, זאת על אף שעונש המוות בוטל באוסטריה בשנת 1968. הדבר היה נכון גם בקבוצות ביקורת מבוססות גיל והשכלה. נראה אפוא, כי לטלוויזיה השפעה הן על תפיסות והן על ידע של הצופים.

ממצאי המחקר עולה כי הערכים והנורמות החברתיות המיוצגים בטלוויזיה עשויים להשפיע על תפיסות הצופים של אירועים אמיתיים, ויתרה מכך, להשפיע על ידע בסיסי על החברה בה הם חיים. ממצאים אלו מעניינים ומדאיגים בו זמנית, שכן אנשים הצופים בתוכן טלוויזיוני רב, עלולים לא להבדיל בין המציאות המוצגת בטלוויזיה למציאות בה הם חיים. ממצאי המחקר מציגים את הטענה כי לטלוויזיה יש את הכח ליצור מיתולוגיות ציבוריות ואגדות אורבניות, משום שהרוב הגדול של הצופים אינו מכיר סטטיסטיקות ונתונים של אחוזי פשע ותופעות אחרות, לכן נתונים אותם הם סופגים מהטלוויזיה נתפסים כאמינים (Till, Truong, Mar, Niederkrotenthaler, 2016).

מחקר נוסף המציג את השפעות הטלוויזיה על תפיסות חברתיות התקיים בצורת סקר בינלאומי רחב היקף בארצות-הברית ובמצרים, שבוצע בכדי לבחון את השפעות הצפייה בדרמות טלוויזיוניות על תפיסות של מציאות חברתית, ורעיונות המשפחה והחברה בקרב גברים ונשים. בנוסף, נבדק הקשר בין הצפייה בטלוויזיה לחשיבות המיוחסת למשפחה בחברה, וכן נבחנו ההבדלים בין שתי התרבויות. פרשנים שונים לאורך שנות קיומה של הטלוויזיה הציעו כי צריכה של המדיום עולה להוביל לתפיסות מעוותות של ערכי המשפחה, ואילו תומכים נלהבים של צריכה טלוויזיונית גורסים כי לתקשורת השפעה קטנה עד ללא קיימת על תפיסות המשפחה וערכי המשפחה. יחד עם זאת יש חוקרים ופרשנים הטוענים כי ההשפעה אכן קיימת, אך בצורה חיובית, שכן הטלוויזיה מאפשרת הרחבה של הגדרת המושג "משפחה".

ממצאי המחקר עולה כי לנשים במצרים ישנן תפיסות מסורתיות יותר של המושג משפחה מאשר לגברים, דבר אותו ניתן לייחס לחברה הפטריארכלית של מצרים והדרישה מהנשים להיכנע לתפקידיהן כרעיות ועקרות בית. בארצות-הברית אמנם התפקידים המגדריים השתנו לאורך המאה האחרונה, אך ממצאי המחקר מעידים על כך הנשים תופסות את עצמן במעמד נמוך מזה של הגברים. בנוסף, נמצא כי הצופים במצרים תופסיים את ייצוגי המשפחה הטלוויזיונית כמציאותיים לעומת הצופים בארצות-הברית. ממצא חשוב נוסף, מעלה כי הגברים נטו להיות פחות קשובים לילדיהם תוך צפייה בטלוויזיה, לעומת הנשים. נראה אפוא כי לטלוויזיה ישנן השפעות על תפיסות של המשפחה ותפיסות העצמי בתוך המשפחה (Auter, Agnihotri, Reda, Sharif & Roy, 2010).

לצד ההשפעות של הטלוויזיה על התפיסות של מושגים וערכים, לטלוויזיה ישנה גם השפעה על תפיסת העצמי של הצופה ושל הקהילה אליה שייך. לצורך בחינת תפיסות העצמי, בוצע מחקר שבחן קבוצה גדולה של אנשים באיזור עירוני במרכז ארצות-הברית. במחקר נמצא כי ייצוגים של הערכים האישיים של הצופה, מקושרת לתפיסות של ייצוגי

הערכים של הקהילה האתנית אליה שייך הצופה. נראה כי זיהוי של ערכים המיוצגים בטלוויזיה קשורה לאופן בו הצופים תופסים את ייצוג הקבוצה האתנית שלהם. כך ממצאי המחקר מציגים מידע מעניין בדבר השימוש של הצופה הפרטי בערכים הפרטיים בעודו בוחן את הערכים והייצוגים בטקסט הטלוויזיוני (Jeffres, Atkin, Lee & Neuendorf' 2011).

השפחות, שמטרתן היחידה בגילעד היא לשאת ילדים, ובמידה ואינן מצליחות במשימתן הן מוכרזות כ-א-נשים ונשלחות לקולוניות, שם עליהן לבצע מטלות קשות ומסוכנות. הא-נשים כמעט ואינן מופיעות בספר, שכן אינן חשובות דיו משום שלא ביצעו את המטרה העיקרית המוטלת עליהן. הרעיות, על אף מעמדן הגבוה יותר גם הן משוללות רצון אישי ו"מונפקות" למפקדים כבנות-זוג בשל שושלת היוחסין האיכותית שלהן, משל היו סוסי מירוץ או כלבים גזעיים. המשרתות – המרטות, מוצבות אצל מפקדים, ואילו השפחות "מוענקות" למפקדים במידה ורעיותיהן אינן מצליחות להרות וללדת. באמצעות תיאורן של הנשים כסחורות המוערכות בשל אילן היוחסין ויכולת הרבייה שלהן, אטווד מעבירה ביקורת על היחס המציאותי כלפי הנשים בעולם ובפרט בחברה המערבית הנאורה כביכול. הביקורת הנוספת של אטווד עלפי החברה בעת בה כתב את הספר, הייתה כלפי ההשתקה שחוות הנשים בידי הגברים. לצורך כך, היא "השתיקה" את הגיבורות שלה באמצעות החוקים שאינם מותירים לנשים לקרוא ולכתוב, ויתרה מכך, השפחות אינן יכולות ליזום שיחה ועליהן לענות רק באמצעות משפטים מובנים שניתנו להן מראש (Meuwese, 2017).

הבגדים של הנשים גם מייצגים את המעמד החברתי שלהן, אך יש להם תפקיד נוסף – לבטל את העצמאות והייחודיות של הנשים. הפנים של הנשים אינן חשובות לגברים ולשלטון, רק תפקידן בחברה, מה שמיוצג על-ידי הצבע וצורת הבגד. הרעיות לובשות שמלות איכותיות בצבע כחול, המרטות לובשות שמלות בצבע אפור, הדודות עוטות שמלות מדים חומות, ואילו השפחות לובשות גלימות אדומות ומצנפות לבנות המסתירות את פניהן ומציגות אותן כרחם מהלך (Meuwese, 2017). נושא הבגדים, והצבעוניות הדרמטית והקונטרסטית מועברת למסך הטלוויזיה והופכת לכמעט דמות נוספת בסדרה.

הסדרה מבוססת על הספר, אך לעיתים מרחיבה את העלילה באמצעות נקודות מבט של דמויות שונות, זוויות שלא נבחנו בספר. כך למשל הצופים זוכים להכיר פן נוסף באישיותה של סרינה ג'וי, אישתו של פרד – המפקד של אופרד. מתחילת הסדרה סרינה ג'וי מוצגת כאישה קרת לב שאימצה את המציאות החדשה ונאמנה לה, אך בפלאשבקים לעבר, ניתן לראות שהיו לה אספירציות רחוקות משמעותית מהתפקיד של רעית הבית בו היא נמצאת. שכן היא הייתה סופרת שהיה לה תפקיד משמעותי ביצירת משטר גילעד, אך בעלה קיבל ולקח על כך את כל הקרדיט. סרינה מנסה לאחוז בכוח היחיד שעוד נותר לה במציאות החדשה, לשלוט על הבית ועל אופרד (Redder, 2017).